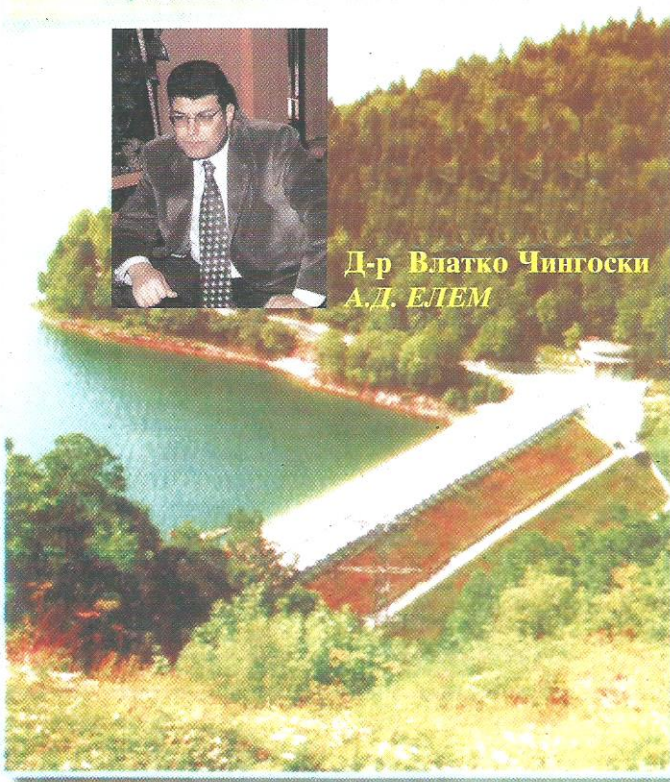

Електро-енергетските состојби и перспективи во Република Македонија

Д-р Влатко Чингоски
А.Д. ЕЛЕМ

Три основни заклучоци мора да се имаат предвид пред да се започне било која анализа околу енерџетските перспективи на Република Македонија (РМ) на почетоков на овој милениум, и тоа: (1) РМ е енерџетски сиромашна земја, (2) РМ има силно енерџетски интензивна индустрија додека енерџетската ефикасност во земјата е нефинансиски ниска, и (3) РМ нема среднорочна нишу долгорочна конзистентна енерџетска политика и стратегија.

Во овој труд, ќе се обидам накратко да ги дефинирам причините кои доведоа до ваквите енерџетски состојби и да ги опишам моменталните енерџетски состојби во РМ, особено во електроенерџетскиот сектор (ЕЕС). Исто така ќе се осврнам на неколку идеи на кој начин да се подобри сегашните состојби како и да се зајакнат истражувањето и да се припремаат за предизвиците кои ги носи глобализацијата и формирањето на регионалните и глобалните енерџетски пазари во региони, проследени со определени заклучоци.

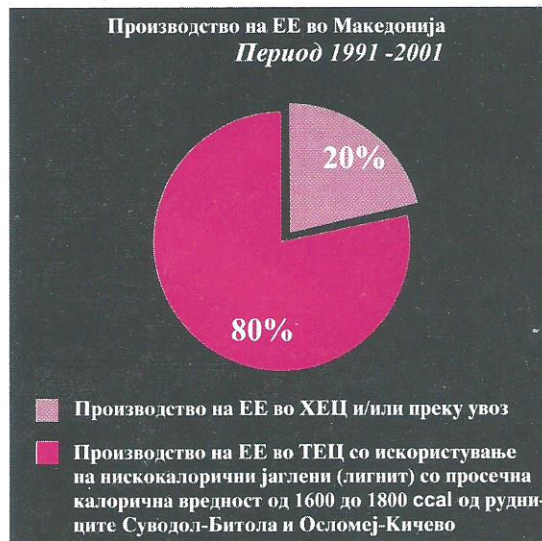
Енергетска потрошувачка во Република Македонија и нејзиниот ефект врз билансот на плаќања
Службена Работилница, 23.11.2006

Основни проблеми во електро-енергетскиот сектор во РМ

Република Македонија (РМ) е енергетски сиромашна и силно енергетски увозно зависна држава. Во РМ не постојат извори на сурова нафта и природен гас заради што целокупните потреби од овие два енергенси како и дел од нивните деривати се задоволуваат преку увоз. Заради постоењето на една рафинерија во земјата, увозот на сурова нафта завзема најголем дел од увозниот колач, но дел од нафтените деривати исто така се увезуваат со што се постигнува мал степен на конкуренција во овој сектор. Со влегувањето на Лукоил, а се надеваме и други нафтени компании во државава, се очекува овој пазар да се динамизира и да се воведат уште по-либерални односи во истиот.

До пред неколку години, увозот на нафтата и природниот гас заради нивното непостоење внатре во земјата беа основните увозни енергетски компоненти. За жал, последните неколку години, сведоци сме на се поголем увоз и на електрична енергија (ЕЕ) како еден од најсофистицираните форми на енергија. До пред неколку години, главните извори за производство на ЕЕ во РМ можеа со своите капацитети да ги задоволат потребите од ЕЕ во земјата, како за потребите на индустријата така и за домаќинствата. Ова не се должеше на големите расположиви извори за производство на ЕЕ. Напротив, се должеше на значителната стагнација во работењето и развојот на домашната индустрија, особено онаа тешката и силно-енергетски зависна. Во изминатите 10-тина години после осамостојувањето на РМ, значи во периодот 1991-2001 година оваа стагнација доведе до силна стагнација и во развојот и унапредувањето на електроенергетски извори во РМ. Ова пак негативно се одрази врз целокупниот развој на електроенергетиката и до крајна девалвација на цените на ЕЕ на ниво на државава. Во РМ во тој период имаше на располагање повеќе ЕЕ од потребите, заради што цената на ЕЕ драстично застана зад цените на останатите енергенси.

Од друга страна вишкови на ЕЕ беа користени како инструмент за бартер аранжмани и размена со соседните држави, најчесто земјите од бивша Југославија и Грција, наместо да се прибираат девизи преку извоз на ЕЕ и истите да се вложуваат во нови енергетски извори. Едновременно, внатре во РМ цената на ЕЕ беше крајно депласирана и со изразит социјален карактер и на ниво од 1 УСДцент/kWh. На тој начин, без долгорочна стратегија и занемарување на

спецификите во овој сектор, постигнати се два негативни ефекти: (1) РМ денес остана со истите енергетски капацитети од пред 1990 година (ако не се сметна ХЕ Козјак која произведува помалку од 3% од потребите на РМ, се градеше повеќе од 10 години и крајно ги исцрпи финансиските можности на тогашното ЕСМ), и (2) се изгуби континуитетот во изградба на нови објекти, а со тоа и сопствениот квалификуван кадар беше оставен на милост и немилост, така да оние повозрасните се пензионираа, а помладите немаше на кои објекти да се оспособат.

За сите овие години, речиси 80% од целокупното производство на ЕЕ во РМ се остварува

Electro - energetic conditions and perspectives in the Republic of Macedonia

D-r Vlatko Cingoski, A.D. ELEM

Three main conclusions must be taken into consideration before starting any analysis about energetic perspectives in the Republic of Macedonia at the beginning of this millennium:

- (1) *Republic of Macedonia is very poor with energy resources;*
- (2) *Republic of Macedonia has strong energy-intensive industry, while energy efficiency is at unacceptably low level, and*
- (3) *Republic of Macedonia hasn't medium-term neither long-term consistent energy policy nor strategy.*

In this work, the author makes an effort briefly to define reasons for such energy conditions and to describe presently energy situation in Macedonia, especially in Electric Power Sector (EPS). Also, we treat some ideas how the present situation to be improved, to be strengthened, and to be prepared for the challenges that globalization brings, driven by the formation of regional and global energy markets in this region. Finally, some derived conclusions are also given.

преку искористување на ниско-калорични јаглени (лигнити) со просечна калорична вредност од 1600 до 1800 kcal од јагленовите басени на рудниците Суводол крај Битола и Осломеј крај Кичево. Останатите 20% во зависност од хидролошката ситуација се добиваат преку производство на ЕЕ во хидроцентралите и/или преку увоз. Имајќи предвид дека за овие десетина транзициони години (1991-2001) главен извор на ЕЕ беше РЕК Битола (ТЕЦ *Неѓоџино заради високите цени за гориво - мазут, односно суровата нафта, речиси и да не е користена*), состојбата со рудникот Суводол и неговите резерви драстично се влошува. Ако во почетокот на неговата експлоатација, односот помеѓу јаловина и јаглен бил 1:1 до 1:2,5 денес при залезот на неговиот работен век овој однос е блиску или преку 1:4,5 што значи цената на ископот на 1 тон јаглен се зголемила 4-5 пати во однос на првичната цена. Од друга страна, овој рудник кој според проектната документација е проектиран за годишен ископ од 5 милиони то-

пропуштен период од 10 години денес, се заканува силно да го погоди како енергетскиот така и монетарниот суверенитет на државата.

Вториот момент кој исто така е многу значаен од енергетски аспект е структурата на македонската економија и индустрија. Според статистичките податоци, речиси 1/3 од целокупната потрошувачка на ЕЕ во земјава се реализира во енергетски интензивните индустрии. Најголемите потрошувачи на ЕЕ во земјава се фабриката за феросилициум СИЛМАК, фабриката за производство на никел ФЕНИ Индустри, и фабриката за железо и челик МАКСТИЛ - Дуферко. Овие три големи комбинати годишно трошат повеќе отколку што изнесува производството на ЕЕ од сите хидроцентрали во РМ. Интересно е да се напомене, дека ваков вид на индустрија е типичен за ниско и средно развиени земји кои се енергетски богати, и тоа од две причини, заради еколошки лошите параметри кои ги носат со себе овие индустрии, и заради ниските цени на ЕЕ.

За да биде ситуацијата уште полоша, во РМ не само што не постојат ефтини извори на ЕЕ, туку не постојат и соодветни сировини за производство на овие метали, руда се увезува од Албанија или од други земји, кокс исто така, како и старо железо! На тој начин, станува силно дискутабилно работењето на овие капацитети и за нивниот допринос во девизниот прилив во земјава. Ако овие три капацитети на пример за 2006 година побарале речиси 1,7 TWh кои на пазарот на ЕЕ денес вредат помеѓу 75 и 80 милиони евра, се поставува прашањето дали ако РМ увезе толкаво количество на ЕЕ за нивните потреби, девизниот прилив од нивното производство е во позитивен соодност со висината на потрошените средства за увоз само на ЕЕ? Или поед-

Народна банка на Република Македонија

Службена Работилница, 23.11.2006

ни, во овој период просечно е експлоатиран со преку 6 милиони, а во некои години и повеќе од 6 милиони тони годишно. И сето тоа би било и прифатливо, доколку со примена на пазарни принципи на работење, во цената на ЕЕ беа вградени механизми за вложување средства во нови извори на јаглен или во нови извори на ЕЕ од друг тип како дел од продажната цена на ЕЕ. Наместо тоа, преку долгорочно стимулирање на т.н. социјална цена на ЕЕ, а заради задоволување на социјален, и би кажал и политички мир и стабилност во земјата, трајно се оштетени механизмите за ревитализација на постојните, како и замена на постојните со нови енергетски извори. Овој

ноставно, дали е поисплатливо да не се увезе тоа количество ЕЕ и да се заштедат тие пари, или ако ја имаме таа количина на ЕЕ истата да се извезе и се постигне позитивен девизен прилив. Основниот заклучок, од ова ad hoc анализа би бил дека треба добро да се размисли околу потребните количини ЕЕ за овие големи потрошувачи, околу цените по кои таа ЕЕ се купува на енергетскиот пазар и се продава на овие потрошувачи, и околу оправданоста овие активности да ги остварува државата (преку АД МЕП-СО) за задоволување на приватните бизнис интереси на овие приватни компании. Ако на ова се додаде и незаинтересираноста и немотивираноста како на

индустријата така и на домаќинствата да се грижат за ефикасното користење на ЕЕ, за енергетски заштеди и супституција на ЕЕ со друг тип на енергија е општ и долготраен тренд во РМ. Една од основните причини за тоа е депласираната цена на ЕЕ со која цена било кои калкулации во правец на заштети на ЕЕ не можат економски да се оправдаат. Друг проблем е непостоење на соодветна законска регулатива која постојано ќе врши притисок за примена на современи технологии во градба на објекти, топлење и електрифицирање на истите, како и непостоење на соодветни инспекциски служби кои овие законски прописи би ги применувале и би ги санкционирале оние кои не се придржуваат кон истите.

Третиот момент на кој сакам да се осврнам е непостоењето на општо прифатена, национална енергетска стратегија како на краток, така и на среден и долг рок. Се до поделбата на старата Југославија, енергетската стратегија беше подготвувана од страна на тим енергетичари во Белград и како таква пристигнуваше во Македонија на имплементација. **По осамостувањето на РМ, а особено од причини што Македонија во тој период беше енергетски прилично самостојна и можеше со сопствените капацитети да ги задоволи своите електроенергетски потреби, изработката на енергетски развојни стратегии останаа на страна од севкупните политички и економски случувања.** Енергетиката за жал е таква дејност која не дозволува големи паузи и секое задоцнување во анализата, а особено задоцнувањето со пуштање во функција на нови енергетски капацитети тешко или никогаш не може да се надокнади. Дури и објектите кои можат најбрзо да се стават во функција бараат релативно големи временски периоди од две па и повеќе години, што значи точно планирање, строго придржување на роковите и следење на имплементацијата на планот се од исклучително значење во смисол на оптимално задоволување на потребите од нови капацитети и вивно балансирање за потребите од ЕЕ во ЕЕС на државата. **Во изминатите петнаесеттина години направени се неколку студии или анализи кои претендираат да го исполнат празниот простор создаден од недостатокот на национална енергетска стратегија и платформа за развој. Сите тие имаат речиси сличен пристап и помалку или повеќе одговараат на енергетските потреби и можностите на нашата држава Ш1-ЗК.** За жал не е направен напор од страна на сите Влади или соодветните Министерства да се прифати барем една од овие студии за релевантна и како таква да добие третман на национална енергетска стратегија за развој. Искуствата покажуваат дека имањето на погрешна енергетска стратегија може да се покаже помалку лошо отколку немањето никаква стратегија. *Заради тоа една од приоритетните активности на Владата треба да биде точно избор и промоција на националната енергетска стратегија на државата за следните 10-20 години.*

Постојна состојба во ЕЕС на РМ

Како што накратко напоменав на почетокот од овој текст, денес ЕЕС во РМ воглавно е базиран на производство на ЕЕ од термоцентралите во Битола и во Кичево кои даваат преку 80% од целокупно произведената ЕЕ во земјава. Остатокот до 100% производство во

земјава отпаѓа на хидропроизводството кое е силно зависно од хидролошките прилики и варира од година во година. За жал, ова производство не успева да ги задоволи потребите за ЕЕ во земјава кои од година во година растат со стапки на пораст кои во зависност од видот на потрошувачите се движи помеѓу 4 и 12% на годишно ниво што претставува застрашувачко висок процент. Ова ја доведува РМ во ситуација секоја година речиси двојно да го зголеми увозот на ЕЕ кој оваа година најверојатно ќе достигне нешто преку 25% од вкупните потреби на земјата.

Од друга страна слабостите на домашниот ЕЕС се повеќе и повеќе доаѓаат до израз и покрај недостатокот со ЕЕ придонесуваат за уште позначајна ерозија на ЕЕС. Имено, продолженото и долгорочно неплаќање на сметките за ЕЕ како од страна на домаќинствата (во некои региони наплатата е под 10%), така и на индустријата, енормните загуби во ЕЕ од преку 20% кои се несвојствени за нашиот ЕЕС во кој се наоѓаме сега и кои воглавно се резултат како на технолошката застареност на системот така и на огромните кражби на ЕЕ, примена на застарени методи за регистрација, мерење и наплата на ЕЕ, депресираната цена на ЕЕ и постоењето на несоодветни тарифни методологии, огромното количество на ЕЕ кое непродуктивно се користи за загревање на приватните домаќинства итн., допринесоа за деградација на целокупниот ЕЕС во земјава. Кога на сето тоа ќе се додаде и постојниот систем на трансформација на вертикалниот интегриран ЕЕС во хоризонтално расцепкан систем од три компании, АД ЕЛЕМ (производство), АД МЕПСО (пренос и управување) и АД ЕСМ (дистрибуција и снабдување), заедно со крајно проблематичниот модел на пазарот на ЕЕ во земјава, сето тоа резултира со сериозни проблеми во нормалното функционирање на целиот систем и неговите реални шанси за опстанок, а да не зборуваме за негов развој. Денес во РМ не постои еден единствен субјект кој е одговорен за развој на националната енергетска стратегија, за координација на развојните планови на овие три компании во синџирот што се вика ЕЕС. Тоа сугерира на фактот дека, само во рок од една година, она за што старото ЕСМ и државата го имаа како приоритет, снабдување со ЕЕ според потребите и по најповолни можни цени, денес е предадено во рацете на три субјекти секој за себе неспособен да ги согледа од поширока перспектива можностите и потребите на останатите два. Ова уште повеќе се влоши со внесување на странски инвеститор, односно со продажба на 90% од АД ЕСМ со што интересите на сите три компании се променија еднаш за секогаш. Од една страна остана АД ЕЛЕМ кој за крајно депресирана и регулирана цена треба да произведува ЕЕ, АД МЕПСО кој освен пренос на ЕЕ и управување со системот, доби уште една поголема и економски застрашувачка активност, да биде задолжен за увоз на ЕЕ за потребите на сите потрошувачи во државата, и на крајот АД ЕСМ кој има за задача да ги снабдува сите потрошувачи (освен оние кои годишно трошат преку 20 GWh и директно се снабдуваат од АД МЕПСО), и да ги собере сите финансиски средства и распредели на останатите две компании кои се директно врзани во системот што се вика ЕЕС. Овој процес кој треба да се одвива според утврден автоматизам и преку дефинирани кое-

фициенти треба да го изведува делегирана банка за поравнување, која за жал, и ден денес значи речиси две години после поделбата на компании, намерно или ненамерно не е ставена во функција. На тој начин, денес наплатата во АД ЕСМ е на недозволено ниско ниво, долговите кои АД ЕСМ ги има према АД МЕПСО постојано се натрупуваат, додека ситуацијата во АД ЕЛЕМ е крајно незавидна заради тоа што не е во можност да си ги наплати своите фактури за произведената и испорачаната ЕЕ дури и според сегашните крајно несоодветни цени за произведен kWh! Сето ова доведува до постепен но сигурен колапс на ЕЕС на Македонија и доколку не се направат драстични зафати во овој сектор, прашање е само на време кога тоа ќе се случи и кога РМ ќе биде принудена целосно да го изгуби влијанието и суверенитетот врз сопствениот ЕЕС. РМ за жал поради сопствено незнаење и игнорирање на стручната и научна јавност во земјава, наскоро ќе се најде во слична дури и полоша електроенергетска ситуација од соседна Албанија, која минатата година имаше сериозни рестрикции во снабдувањето со ЕЕ на земјата. Заради сето ова, крајно време е да се отпочне со сигурни и драстични промени во начинот на третирањето и решавањето на проблемите во ЕЕС на државата.

Можно сценарио за излез од кризата во која се наоѓа ЕЕС на РМ

Имајќи го предвид сејќо горе кажано, логично се наметнува потребата од утврдување на едно или повеќе можни сценарија за надминување на сегашните прилично сложени состојби во кои се наоѓа нашиот ЕЕС, избор на најпогодниот сценарио и негово реализација. Без претензии дека моето сценарио за надминување на состојбите е она најдоброто или единствено можното, во продолжение би сакал да ги изнесам сопствените визии околу тоа како за релативно краток рок би можело овие неповолни состојби успешно да се надминат.

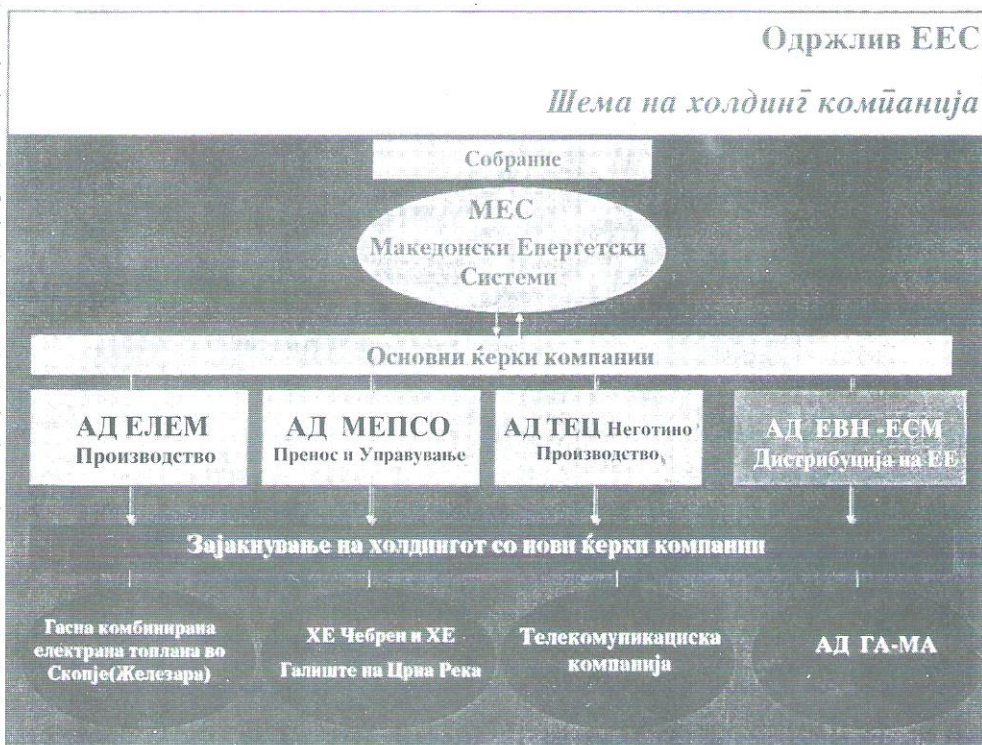
Една од основните слабости на нашиот систем е неговата расцепканост и стихијност. Кога зборувам за стихијност, пред се го имам фактот според кој, ЕЕ е нешто слично на водата или воздухот кои ги имаме едноставно затоа што сме тука, што живееме на тој простор, дека се тоа основни човекови потреби и дека секој треба да ги има според сопствените потреби, да бидат многу ефтини и достапни за сите и што можеби е најлошото, дека тоа е исклучително задолжение на државата - таа мора да обезбеди доволно ЕЕ по багателни цени! Овие заблуди кај народот се лесно воочливи кога македонските граѓани порадо ги плаќаат сметките за телефон отколку смет-

ките за ЕЕ иако ЕЕ е многу поважна или понепоходна за секојдневен нормален живот. Значи, една од основните претпоставки за постоење на одржлив ЕЕС е промена на свеста на граѓаните дека ЕЕ е стока како и секоја друга, дека таа се создава од сировини кои имаат своја пазарна вредност, дека нејзе ја создаваат луѓето, опремата и објектите кои треба да се одржуваат и обновуваат. Бидејќи промената на свеста е долготраен процес, субјектите во овој бизнис треба да помогнат во овој процес преку сопствени и надворешни влијанија. Едно од тие влијанија е поставување реална цена на ЕЕ, друго е казна за оние кои истата не ја плаќаат на време, а трето е правилна распределба на вредноста и цената на ЕЕ според типовите на потрошувачи (продуктивни-непродуктивни, големи-мали, бизнис-домаќинство, итн.).

Следниот, но паралелен со првиот чекор е процесот на консолидација на овој сектор во форма и дејност и тоа од техничко-технолошки и економско-социјален аспект. Тоа значи, утврдување на реалните состојби, прилагодување кон истите и поставување на реални желби и цели според сопствените можности како на компаниите така и на државата и нејзините граѓани.

Третиот чекор во овој момент би требало да биде корпорирање на дејностите под ист покрив по пат на формирање на холдинг компанија која поставена на врвот на енергетската пирамида ќе биде во состојба да се грижи за глобалните, стратешки интереси на целиот сектор едновременно водејќи грижа околу зачувувањето и унапредувањето на енергетскиот суверенитет, потребите за ЕЕ на државата и дефинирањето на развојните стратегии за развој во овој сектор во иднина. Земајќи ги како успешен пример повеќето вакви или слични корпоративни претпријатија организирани во форма на холдинг (Словенија, Хрватска, Грција и сл.) потребно е да се искористат сите позитивни искуства и истите да се применат кај нас.

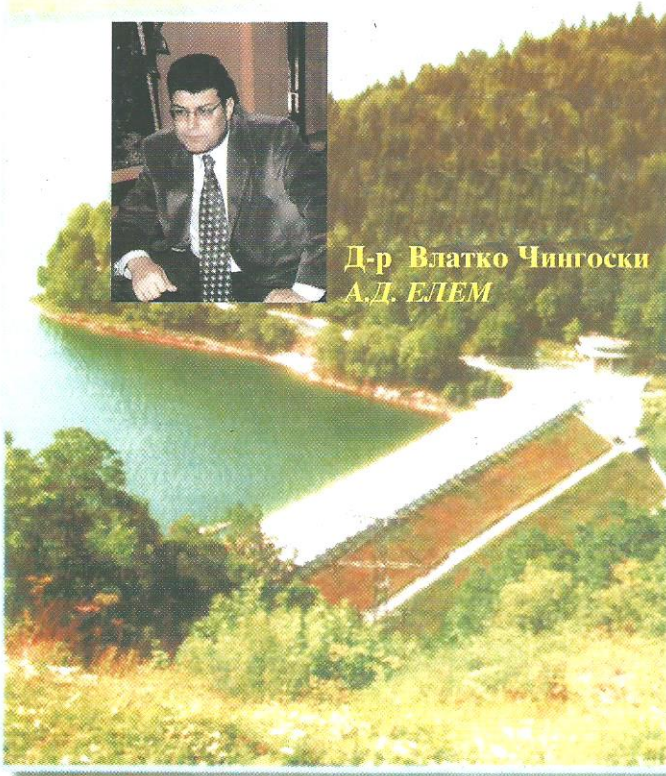
продолжува во следниот број

Електро-енергетските состојби и перспективи во Република Македонија

Д-р Влатко Чингоски
А.Д. ЕЛЕМ

Три основни заклучоци мора да се имаат предвид пред да се започне било која анализа околу енерџетските перспективи на Република Македонија (РМ) на почетокот на овој милениум, и тоа: (1) РМ е енерџетски сиромашна земја, (2) РМ има силно енерџетски интензивна индустрија додека енерџетската ефикасност во земјата е неоптимално ниска, и (3) РМ нема среднорочна нишу долгорочна конзистентна енерџетска политика и стратегија.

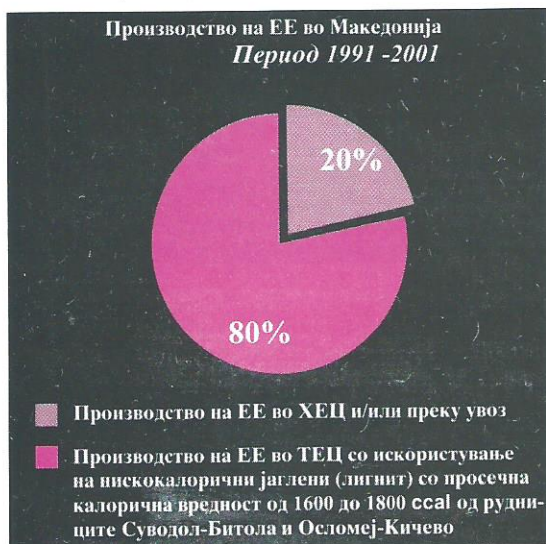
Во овој труд, ќе се обидам накратко да ги дефинирам причините кои доведоа до ваквите енерџетски состојби и да ги опишам моменталните енерџетски состојби во РМ, особено во електроенерџетскиот сектор (ЕЕС). Исто така ќе се осврнам на неколку идеи на кој начин да се подобрат сегашните состојби како и да се зајакнат истите и да се припремат за предизвиците кои ги носи глобализацијата и формирањето на регионалните и глобалните енерџетски пазари во региони, проследени со определени заклучоци.

Енергетска потрошувачка во Република Македонија и нејзиниот ефект врз билансот на плаќања
Стручна Работилница, 23.11.2006

продолжение од минатиот број

Можно сценарио за излез од кризата во која се наоѓа ЕЕС на РМ

Значи, една од основните претпоставки за постоење на одржлив ЕЕС е промена на свеста на граѓаните дека ЕЕ е стока како и секоја друга, дека таа се создава од суровини кои имаат своја пазарна вредност, дека нејзе ја создаваат луѓето, опремата и објектите кои треба да се одржуваат и обновуваат. Бидејќи промената на свеста е долготраен процес, субјетите во овој бизнис треба да помогнат во овој процес преку сопствени и надворешни влијанија. Едно од тие влијанија е поставување реална цена на ЕЕ, друго е казна за оние кои истата не ја плаќаат на време, а трето е правилна распределба на вредноста и цената на ЕЕ според

типовите на потрошувачи (продуктивни-непродуктивни, големи-мали, бизнис-домаќинство, итн.).

Следниот, но паралелен со првиот чекор е процесот на консолидација на овој сектор во

форма и дејност и тоа од техничко-технолошки и економско-социјален аспект. Тоа значи, утврдување на реалните состојби, прилагодување кон истите и поставување на реални желби и цели според сопствените можности како на компаниите така и на државата и нејзините граѓани.

Третиот чекор во овој момент би требало да биде корпорирање на дејностите под ист покрив по пат на формирање на холдинг компанија која поставена на врвот на енергетската пирамида ќе биде во состојба да се грижи за глобалните, стратешки интереси на целиот сектор едновременно водејќи грижа околу зачувувањето и унапредувањето на енергетскиот суверенитет, потребите за ЕЕ на државата и дефинирањето на развојните стратегии за развој во овој сектор во иднина. Земајќи ги како успешен пример повеќето вакви или слични корпоративни претпријатија организирани во форма на холдинг (Словенија, Хрватска, Грција и сл.) потребно е да се искористат сите позитивни искуства и истите да се применат кај нас. За таа намена, потребно е да се промени законот за трансформација на старото ЕСМ и наместо сегашните четири компании, да се формира холдинг компанија која во себе во првиот момент ќе има три (а може и сите четири) компании како свои ќерки-компани на исто хоризонтално ниво, АД ЕЛЕМ (производство), АД МЕПСО (пренос и урзување), АД ТЕЦ Неготино (производство), и доколку сака и АД ЕВН-ЕСМ како компанија со доминантен приватен капитал (ЕВН со 90%). *Највисок надзорен орган на овој холдинг (овде ќе го наречеме МЕС - Македонски енерџетски системи), треба да биде Собранието во кое ќе бидат делегирани претставници од сите ќерки-компани, како и од сите заинтересирани акционери и Владата. Во рамките на холдингот секоја компанија е независен правен и финансиски субјект освен за одделен број прашања кои се од значење и на останатите субјекти во холдингот. Следен*

Electro - energetic conditions and perspectives in the Republic of Macedonia

D-r Vlatko Cingoski, A.D. ELEM

Three main conclusions must be taken into consideration before starting any analysis about energetic perspectives in the Republic of Macedonia at the beginning of this millennium:

- (1) Republic of Macedonia is very poor with energy resources;*
- (2) Republic of Macedonia has strong energy-intensive industry, while energy efficiency is at unacceptably low level, and*
- (3) Republic of Macedonia hasn't medium-term neither long-term consistent energy policy nor strategy.*

In this work, the author makes an effort briefly to define reasons for such energy conditions and to describe presently energy situation in Macedonia, especially in Electric Power Sector (EPS). Also, we treat some ideas how the present situation to be improved, to be strengthened, and to be prepared for the challenges that globalization brings, driven by the formation of regional and global energy markets in this region. Finally, some derived conclusions are also given.

чекор во правец на окрупнување и зајакнување на холдингот би било формирање на нови ќерки-компаниии од типот на гасна комбинирана електрана-топлана во Скопје (Железара), изградба на хидросистемот Црна Река со објектите ХЕ Чебреи и ХЕ Галиште, телекомуникациска компанија, вклучувањето на АД ГА-МА во холдингот со што значително би се зајакнала неговата позиција како технички така и финансиски со што се создаваат услови за забрзан развој на гасниот сектор во земјава, компанија за обновливи извори (сончева, ветерна, геотермална, енергија од смет и сл.) како и компанија која би ги промовирала, координирала и советувала сите заинтересирани странки во инвестиции за зголемување на енергетската ефикасност и намалувањето на загубите на енергија. Иако на прв поглед ова изгледа сложено и неефикасно, сепак сметам дека малите земји како нашата немаат шанса за развој и унапредување на енергетските состојби во расцепкани системи.

Секоја од овие компании кои ги споменав треба да води своја техно-економска политика, во соработка со останатите членки на холдингот. Овој начин на корпорирање овозможува влез на приватен капитал, било домашен или странски преку дозирани пакети на акции. На пример, во сегашната констелација на односи, нема потреба да се продаде АД ТЕЦ Неготино на странски партнер за скромна сума од неколку милиони евра, за да потоа се очекува од истиот да вложи голема сума пари во изградба на нов објект веднаш до постојниот? Наместо тоа, потребно е да се стимулираат нови решенија од типот на ППП во кои на пример државата би учествувала во модернизација на овој објект со максимум 25% од акциите + 1 (златна акција) додека остатокот до 100% би бил отстапен на заинтересирианиот инвеститор. На тој начин, во новата компанија АД ТЕЦ Неготино државата би имала свој удел од 1/4 од акциите и би била во можност да ги користи бенефициите од изградба на нов и модерен објект, додека приватниот инвеститор добива можност да управува и да ги користи бенефициите од ваквиот објект со многу поголеми гаранции за стабилност и успех на инвестицијата затоа што низ целиот инвестиционен процес е следен од страна на државата. Златната акција

би требало да се користи само во исклучителни и точно дефинирани случаи кога би биле загрозеии одредени државни интереси од еколошки, стратешки или сличен тип.

АД ТЕЦ Неготино е можеби најголемиот енергетски потенцијал кој во моментот го има РМ за во најкраток можеи рок да ги премости неизвесната енергетска иднина. Зарем вреди тој објект кој во моментот е целосно функционален и има 35% изградена инфраструктура за уште еден енергетски блок да се продаде на странски инвеститор за неколку милиони евра? Во оваа локација доколку се користи природен гас може многу лесно да ја зголеми својата инсталирана моќност до 600-700 MW, а со тоа при просечно производство од 4 TWh државата би добила 1/4 или 1 TWh односно половина од она што сега се увезува! Истите инвестициони принципи можат и треба да се користат и за изградба на комбинираната гасна електрана-топлана во Железара во Скопје, за изградбата на ХЕ Чебреи и ХЕ Галиште и сл. На тој начин за период од околу 5-7 години, РМ може да стане значителен енергетски столб на Балканот и да привлече многу повеќе странски капитал, како во изградбата на овие и идните енергетски објекти така и во други бизниси, бидејќи секој бизнис бара сигурна енергетска околина. Веќе кажав дека 25% од акциите во идната електрана во АД ТЕЦ Неготино можат да се утврдат врз основа на постојните објекти и инфраструктура, слично е и во Железара - Скопје, а за ХЕ Чебреи и ХЕ Галиште може да се утврди формира хидросистемот Црна Река каде послед-

Народна банка на Република Македонија

Сйручна Работилница, 23.11.2006

ниот ланец ХЕ Тиквеш е веќе изградена и е во сопственост на државата. Преку пресметката на нејзиното учество, изработката на документацијата, експропријацијата на земјиштето, изградба на пристапни патишта, далеководи и трафостаници, може да се дојде до 25% учество во целиот проект. При тоа да не заборавиме дека сите овие активности можат да се изведат како капитални инвестиции од буџетот на државата со запослување на поголем број градежни компании од земјава на подолг рок со што се постигнуваат и определени социјално-економски ефекти во развојот на државата. Со спојување на потребното со корисното државата може во паралела да го развива својот енергетски систем и да ги подобри социо-економските параметри генерално. Но, ова не може да го направи АД ЕЛЕМ или било кој друг сам, туку може еден врвно поставен холдинг кој под себе ќе го има капиталот и кредибилитетот како на сите ќерки-компани, така и на државата.

Следен чекор треба да биде промена на законот за пазарот на електричната енергија во смисол на негова поголема либерализација. Потребно е под итно да се ослободи АД МЕПСО (читај државата) од задолжението да увезува ЕЕ за потребите на приватните енергетски силно-захтевни компании од типот на СИЛМАК, ФЕНИ-Индустри и МАКСТИЛ. **Сите тие имаат право да распишат сопствени тендери за набавка на потребните количини ЕЕ за одреден период, да склучат ако треба и долгорочни договори за снабдување со ЕЕ од одредени енергетски производители (домашни или странски) со цел оптимизација на трошоците и намалување на цените на ЕЕ.** На тој начин АД МЕПСО ќе биде концентриран само на пренесување на таа ЕЕ до нив и за што би бил исплатен според тарифите за пренос на ЕЕ утврдени од страна на Регулаторната комисија за енергетика. *Ако ова се најправи денес, одговорно ѝвврдам дека цените на ЕЕ во РМ можат да останат стабилни во подолг временски период, од првата причина затоа што (1) АД ЕЛЕМ има регулирана цена за произведената ЕЕ од своите производни капацитети која во овој момент изнесува околу 21 Евро/kWh, (2) затоа што АД ЕЛЕМ може да произведе доволни количи на ЕЕ за сите потрошувачи во РМ (пред се домаќинствата) ако се исклучат оние големи кои би биле дел од првата група на и.н. квалификувани потрошувачи.* На тој начин, државата (АД ЕЛЕМ и АД МЕПСО) би се грижеле во правиот смисол за потребите на граѓаните на РМ, односно би ги задоволила потребите за ЕЕ за сите потрошувачи од областа на јавниот сервис за кој по дефиниција треба да се грижи државата. Едновременно, државата ќе се ослободи од обврските за гаранција и

исплаќање на огромни средства на име увоз на електрична енергија за потребите на приватните бизниси во земјава, со што значително би се подобрил платниот дефицит во иднина.

Во последната група на активности спаѓаат покрај воведувањето на модерни тарифни системи, и останатите активности во делот на подобрување на квалитетот и услугите во ЕЕС. **Тука спаѓаат активности за искористување на обновливата енергија во државата, мали хидроелектрани, ветар, сончева енергија како замена за електричната, енергија добиена преку високотемпературно согорување на смет, производство на биодизел и биоетанол како природни горива и за замена на нафтниот дизел и природниот гас, геотермалните енергии, поголем продор на гасот, изградба на поголем број на централни системи за греење во градовите како замена за греењето со ЕЕ, итн.** Сите овие активности мора да се одвиваат во континуитет и во подолг временски период како би можеле пред се да ги намалиме сегашните високи стапки на побарувачка на ЕЕ (од 4 до 12%) на некои реални кои овозможуваат стабилен енергетски и економски развој (2% до 4%).

Се обидов да дадам осврт на едно од можните сценарија за забрзан, одржлив и сигурен развој на енергетскиот сектор во РМ со цел истиот да биде секогаш во функција на поширокиот економски развој на државата на подолг рок. Се разбира, можни се уште многу други сценарија за развој кои повеќе или помалку успешно би биле решение за сегашната сериозна состојба во овој сектор. Без разлика кое сценарио ќе се избере, тоа мора да се направи веднаш и сега доколку не сакаме да ги дочекаме годините што доаѓаат во уште поголема енергетска криза и заострен платен билансен дефицит на државата.

Заклучок

Во овој труд се обидов да дадам краток осврт на постојната електроенергетска состојба во РМ, нејзините најголеми проблеми како и моитевидувања за брзо, ефикасно и долгорочно надминување на сериозните проблеми кои ја преокупираат оваа дејност во земјава. Ова сценарио кое генерално се базира на трансформација на секторот, промена на законот за пазар на ЕЕ, отворање на секторот и негова приватизација преку контролиран влез на странски капитал во заеднички државно-приватни инвестиции, наместо продажба на постојните капацитети во целост на заинтересирани инвеститори и примена на современи технологии и методи за зголемување на учеството на обновливите извори на ЕЕ, зголемување на енер-

гетската ефикасност и намалувањето на загубите на енергија. При тоа основна цел на сите овие зафати е обезбедување долгорочен, стабилен и одржлив развој на ЕЕС во РМ преку минимални и дозирани капитални инвестиции од страна на државата и здружување на инвестициите со заинтересираните инвеститори по принципот на ЈПП (јавно-приватни партнерства). Крајна цел е постигнување на сигурно снабдување со потребните количества на ЕЕ на сите потрошувачи според најниски цени утврдени врз пазарни економски критериуми.

Литература

[1] Развој со најмали трошоци, HARZA

Engineering Company International L.P. заедно со Advanced Engineering Associates International, Argonne National Laboratory, Timelproject Engineering - Skopje, 2000

[2] Стратегија за развој на енергетскиот сектор за Македонија, Македонска Академија на науките и умотностите, Меѓународен центар за енергетика и инфоматика, Electrotek Concepts, Inc. САД, Министерство за економија, 2000

[3] Развоен план за изградба, реконструкција и модернизација на производни, преносни и дистрибутивни постојки за периодот 2001-2005-2010-2015, Сектор за развој и инвестиции, АД Електростопанство на Македонија, 2001.